

Anna Michniuk

YOUTUBE – YOUPRAY? - CATECHESIS FOR CHILDREN ON YOUTUBE

YouTube – YouPray? – katecheza dla dzieci na YouTube

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5939-1371> E-mail: anna.michniuk@amu.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.33a.10>

Wprowadzenie

Czy można modlić się, poznawać Boga i jego Słowo poprzez media, a dokładniej przez treści dostępne na YouTube? Odpowiedź na to pytanie jest zdecydowanie twierdząca. Media obecnie znajdują zastosowanie w niemal każdej aktywności realizowanej przez współczesnego człowieka. Spotęgował to czas pandemii COVID-19, kiedy prawie cały świat został objęty tzw. *lockdownem*, w wyniku czego nasze dotychczasowe życie przeniosło się do Internetu. Niewątpliwie stało się to, podobnie jak samo stworzenie Internetu, ważną częścią historii powszechnej¹. Jednocześnie przypieczętowane zostały więc stwierdzenia, że jesteśmy zanurzeni w mediach², a one właściwie nie są już połączeniem między człowiekiem a naturą - SA naturą, o czym już w latach 60-tych ubiegłego wieku pisał M. McLuhan³.

W niniejszym artykule nie skupimy się na ogóle mediów, ale na konkretnym ich rodzaju, tj. na mediach audiowizualnych. W. Strykowski⁴ definiuje je jako takie, które oddziałują na wzrok i słuch. Ich przykładami będą więc gry komputerowe, filmy, a także programy telewizyjne.

Uniwersalna taksonomia funkcji mediów, bazująca na pracach m. in. H. Laswella oraz D. McQuaila, zakłada istnienie 5 funkcji, tj. informacyjnej (media przekazują wiadomości, informują ludzi o ważnych wydarzeniach), korelacyjnej (wyjaśniają i komentują wydarzenia umacniając przy tym ład społeczny), ciągłości (budują oraz podtrzymują tożsamość narodową, kultuwują tradycje), rozrywkowej (realizują potrzebę relaksu, odpoczynku) oraz mobilizacyjnej (zachęcają do podejmowania działań na rzecz społeczeństwa)⁵. Wszystkie z tych funkcji mogą być i są realizowane przez media audiowizualne. Jako pedagog medialny szczególną uwagę zwracam jednak na jeszcze jedną funkcję, tj. funkcję edukacyjno-wychowawczą. Dzięki mediom nie tylko otrzymujemy różnorodne informacje, ale przede wszystkim ze względu na ich ogólnodostępność, możemy w pewien sposób wyrównywać szanse edukacyjne oraz zapobiegać ekskluzji niektórych grup. Co więcej, prezentowane w mediach postawy, mogą pełnić rolę wzorców, chętnie naśladowanych przez odbiorców⁶.

Oddziaływanie mediów na odbiorców jest tak silne, że w literaturze przedmiotu, media, oprócz domu rodzinnego, rówieśników, przedszkola/szkoły⁷, a także Kościoła⁸ są wskazywane jako jedno z podstawowych środowisk wychowania dziecka. Nic więc dziwnego, że wśród ogromnej oferty komunikatów medialnych publikowanych przez profesjonalnych nadawców

¹ Por. F. Bosch, *Media a przemiany historyczne*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2021, s. 34.

² Por. N. Walter, *Zanurzeni w mediach. Konteksty edukacji medialnej*, Wyd. Naukowe UAM w Poznaniu, Poznań 2016.

³ E. McLuhan., F. Zingrone F. (red.), *McLuhan: wybór tekstów*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001.

⁴ W. Strykowski, *Media i edukacja*, „Edukacja Medialna” 1996, nr 1, s. 4-8.

⁵ Por. D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 111-112; M. Mrozowski, *Przenikanie mediów. Ewolucja mediów a przemiany ładu społecznego*, Warszawa 2020, s. 101-102.

⁶ Por. M. Więczkowska, *Co wciąga Twoje dziecko?*, Wyd. M., Kraków 2011, s. 13-15.

⁷ Tamże.

⁸ Por. A. Skreczko, *Parafia jako środowisko wychowawczego wsparcia rodziny*, „Studia nad Rodziną” 2013, nr 17/2 (33), s.277-289; A. Skreczko, *Rola kościoła w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2004, tom III, s. 35- 49.

w dużych stacjach telewizyjnych oraz (zazwyczaj) amatorów, publikujących swoje treści w Internecie, np. na YouTube, pojawiają się materiały skierowane do dzieci. Podejmują one różną tematykę, m. in.: ekologiczną, sportową, naukową, a także religijną. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie analizy wybranych, amatorskich kanałów prowadzonych na YouTube. Autorzy tych kanałów podejmują tematykę biblijną, a swoje treści kierują do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

1. Ziarno – najstarszy katolicki polski program telewizyjny dla dzieci

Zanim przejdę do właściwej analizy, należy wspomnieć o kultowym religijnym programie dla dzieci emitowanym od ponad trzydziestu lat najpierw w TVP 1, później w TVP Polonia oraz TVP ABC. *Ziarno*, bo tak brzmi tytuł programu, porusza zagadnienia związane z chrześcijaństwem, społecznie pożądanymi wartościami, właściwymi postawami moralnymi. Opiera się na naukach głoszonych przez papieża Jana Pawła II⁹.

Początki *Ziarna* sięgają roku 1990, kiedy to w struktury publicznego nadawcy – Telewizji Polskiej, włączona została Redakcja Programów Katolickich. Kościół katolicki otrzymał wtedy 60 minut czasu antenowego. Przeznaczono go na różne programy, w tym także na program *Ziarno*, który trwa zazwyczaj ok. 20-25 minut i ma postać magazynu.

Pierwszy odcinek wyemitowano 17. lutego 1990 roku. Nowe odcinki pojawiają się zazwyczaj raz w tygodniu. Rocznie powstaje około 50 audycji. Można więc szacować, że do tej pory (koniec 2022 roku) powinno być wyemitowanych około 1600 odcinków. Niestety dokładna liczba nie jest znana, co wynika z braków zanotowanych w archiwach¹⁰.

Program od zawsze skierowany był dla dzieci oraz ich rodziców, jednak nie tylko dla tych, którzy wyznają religię katolicką. *Ziarno* przez prezentowane i promowane wartości oraz postawy jest audycją dla każdego, kto szuka dla swojego dziecka ciekawych komunikatów medialnych wspomagających proces wychowania.

Pomysłodawcą i pierwszym prowadzącym *Ziarna* był ks. Wojciech Drozdowicz¹¹. Ksiądz Drozdowicz to wieloletni animator kultury i społecznik, związany z archidiecezją warszawską. W latach 80. zasłynął z wydarzenia, w którym publicznie, w czasie Mszy Świętej, zniszczył telewizor, na znak tego, że zabiera on ludziom zbyt dużo czasu, który mogliby poświęcać sobie nawzajem. Podobnie jak swoje kazania, również program *Ziarno*, ksiądz prowadził w niestandardowy sposób, czego przykładem były piosenki nagrywane do programu na dachach warszawskiej starówki. W 1991 roku ksiądz za program *Ziarno* otrzymał nagrodę - Wiktora^{12, 13}.

Oprócz księdza W. Drozdowicza, w roli gospodarzy programu (lub jego części) pojawiali się aktorzy oraz duchowni, m. in. Józef Mika, Katarzyna Łaniewska, Kevin Ainston, ks. Łukasz Piórkowski czy Piotr Szwed. Jedną z najbardziej wyróżniających się postaci był ks. bp. Antoni Długosz. Jego charyzma, poczucie humoru oraz pozytywne nastawienie do dzieci, dodawały dużo dynamiki do programu¹⁴.

⁹ TVP.pl: <https://www.tvp.pl/dla-dzieci/ziarno> [dostęp: 7.12.2022].

¹⁰ Por. M. Chmielewski, *Formy edukacji regionalnej w wybranych odcinkach telewizyjnego programu „Ziarno” w latach 2014–2016*. „BEM” 2017, nr 2/2017, s. 9-25.

¹¹ J. Sosnowska, *Polskie telewizyjne programy edukacyjne dla dzieci i młodzieży – zarys historyczny*, [w:] A. Roguska (red.), *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*, Wyd. Fundacja na Rzecz Dzieci i Młodzieży „Szansa”, Siedlce 2013.

¹² Skan notatki z Rzeczypospolitej z dnia 5.04.2004, pobrano z: <http://lasbielanski.pl/node/78> [dostęp: 7.12.2022].

¹³ Wiktor – nagroda Akademii Telewizyjnej przyznawana od 1985 roku osobom, które wyróżniają się w pracy w telewizji.

¹⁴ Por. Malygosc.pl: <https://www.malygosc.pl/gal/pokaz/1047691.Program-katolicki-dla-dzieci-Ziarno#gt> [dostęp: 7.12.2022].

Forma i elementy audycji zmieniały się w czasie, jednak zawsze w programie pojawiały się dzieci. Do ich zadań należało między innymi: przeprowadzanie wywiadów, odgrywanie scenek, rozmawianie z dorosłymi na ważne tematy, przygotowywanie reportaży. Nie brakowało też wspólnego radosnego śpiewania.

Przykładowe tytuły zrealizowanych odcinków to: *Tato! Jesteśmy Twoimi dziećmi*, *Mistrz niesienia pomocy*, *Miłość do Ojczyzny*, *W rodzinie siła!*, *Wakacje z Panem Bogiem*, *Kulturalnym być*, *Niepełnosprawny wcale nie znaczy inny!*, *List od Mikołaja*¹⁵.

Po samych już tytułach widać, że program nie odwołuje się tylko do treści i wartości bliskich chrześcijaństwu, ale przede wszystkim do takich, które pożądane są we współczesnym społeczeństwie. Jego wysoka jakość i profesjonalne przygotowanie sprawiają, że jest on nadal przygotowywany i prezentowany w telewizji publicznej.

2. YouTube - alternatywa dla profesjonalnych nadawców medialnych

W wyniku ewolucji mediów cyfrowych oraz zmniejszenia kosztów związanych z produkcją komunikatów medialnych różnego typu, zauważyć można zmianę w zakresie korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych. Z konsumentów staliśmy się prosumentami¹⁶, którzy nie tylko biernie odbierają komunikaty medialne, ale także samodzielnie mogą je tworzyć i udostępniać światu. Dodając za R. Tadeusiewiczem¹⁷, zmiana związana z pojawieniem się Internetu, jest jedną z największych zmian współczesnej cywilizacji. Jest to niejako przedłużenie „ludzkich efektorów i receptorów służących emitowaniu i odbieraniu przekazów”¹⁸. Dzięki Internetowi oraz urządzeniom mobilnym, nie musimy oglądać telewizji w domowym zaciszu. Możemy robić to wszędzie tam, gdzie mamy dostęp do Internetu i urządzenia, na którym możemy z niego korzystać.

Skupiając się na treściach audiowizualnych, należy zauważyć, że najwięcej treści wideo publikowanych jest w serwisie YouTube. W ciągu każdej minuty trafia tam ponad 500 godzin materiałów¹⁹. Tematy, które poruszane są na YouTube przez twórców, tzw. *youtuberów*, są bardzo różnorodne. Można zaryzykować stwierdzenie, że znajdziemy tam materiały właściwie na każdy temat i to w wielu językach (albo oryginalnie wyprodukowanych w językach obcych, dostępnych z transkrypcją lub z dubbingiem). Ze względu na przedstawianą treść w filmach publikowanych w serwisie, możemy wyróżnić następujące ich rodzaje: 1) materiały muzyczne, utwory muzyczne oraz teledyski; 2) edukacyjne; 3) informacyjne, 4) wideoblogi; 5) poradniki; 6) wywiady; 7) animacje wideo; 8) materiały związane z hobby, przedstawiające dane zainteresowanie; 9) *Let's play* – filmy przedstawiające nagrania z gier wideo uzupełnione o komentarze gracza²⁰.

Często jeden materiał może zostać zaklasyfikowany do więcej niż jednej kategorii, bo treści edukacyjne mogą być przygotowane np. w formie teledysku. Traktujmy więc ten podział umownie.

Jeśli chodzi o samą formę materiałów dostępnych na YouTube, można wskazać tu trzy kategorie²¹: 1) online – odtwarzanie strumieniowe (z języka angielskiego *live streaming*) – przekaz nadawany jest na żywo, często udostępniony jest także czat, na którym odbiorcy mogą zadawać nadawcy pytania; 2) offline – materiał jest przygotowany wcześniej, opublikowany

¹⁵ Lista aktualnie dostępnych odcinków na VOD TVP.PL znajduje się tutaj: <https://vod.tvp.pl/dla-dzieci,24/ziarno-odcinki,273754> [dostęp: 7.12.2022].

¹⁶ A. Toffler, *Trzecia fala*, Wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.

¹⁷ R. Tadeusiewicz, *Spoleczność Internetu*, Wyd. Akademicka Oficyna Wydawnicza "Exit", Warszawa 2022, s. 8.

¹⁸ T. Goban-Klas, *Spoleczeństwo medialne*, Wyd. WSiP, Warszawa 2005, s. 22.

¹⁹ J. Hale, Tubefilter.com: <https://www.tubefilter.com/2019/05/07/number-hours-video-uploaded-to-youtube-per-minute/> [dostęp: 19.12.2022].

²⁰ A. Ciesióka, *YouTube jako nowe źródło wiedzy*. „Neodidagmata” 2018, nr 36/37, s. 105–122.

²¹ Tamże.

po procesie postprodukcji; 3) offline „live” streaming – jest to zapis nadawanej wcześniej na żywo transmisji strumieniowej.

3. Edukacyjny potencjał YouTube

Bogactwo i różnorodność materiałów dostępnych na YouTube sprawia, że jest on wykorzystywany zarówno w edukacji stacjonarnej i zdalnej, w różny sposób. Nauczyciele i edukatorzy korzystają z dostępnych tam materiałów by: prezentować temat, realizować różne aktywności w klasie, tworzyć materiały audiowizualne z uczniami, pracować ze źródłami, a także zachęć podopiecznych do rozwijania kompetencji cyfrowych²².

Wykorzystanie materiałów dostępnych na YouTube nie ogranicza się jednak wyłącznie do edukacji formalnej. Są one także źródłem wiedzy dla osób poszukujących informacji na konkretne, także niszowe tematy. Dużą popularnością cieszą się kanały, na których w przystępny, skondensowany sposób, przedstawiane są treści pojawiające się na przykład w podstawie programowej kształcenia ogólnego. Przykładami popularnych edukacyjnych kanałów są m. in: Pan Belfer (chemia), Wiedza z wami (język polski), Matemaks (matematyka na poziomie szkoły średniej oraz studiów wyższych), aniodbiologii²³ (biologia).

Fakt, że użytkownicy Internetu widzą w nim nie tylko rozrywkę, ale i możliwość rozwoju, bardzo cieszy pedagogów medialnych, edukatorów. Jest to niezwykle pomocne w realizacji celów związanych z wypełnianiem obowiązku szkolnego, rozwiązywaniu problemów, a przede wszystkim prowadzących do rozwoju posiadanej wiedzy i umiejętności.

Edukacyjny potencjał YouTube dostrzegł również Kościół. W przestrzeni serwisu znajdziemy coraz więcej wartościowych, bardzo ciekawie przygotowanych treści, których autorami są księża i katecheci. Wśród najbardziej popularnych kanałów skierowanych do dorosłych, możemy wskazać kanały: Langusta na palmie²⁴ (ponad 855 tysięcy subskrybentów), Mocni w Duchu²⁵ (ponad 256 tysięcy subskrybentów; stan na 19.12.2022) oraz Dominikanie.pl²⁶ (ponad 178 tysięcy subskrybentów, stan na 19.12.2022). W czasie pandemii COVID-19, na YouTube zaczęły pojawiać się również kanały religijne skierowane także do najmłodszych odbiorców.

4. Opis przeprowadzonych badań

Celem przeprowadzonych badań było dokonanie analizy jakościowej dwóch wybranych katolickich kanałów na YouTube, adresowanych do dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Analiza została przygotowana w oparciu o autorskie narzędzie – arkusz analizy, w którego kategoriach wskazano: liczbę subskrypcji, najpopularniejszy materiał, główną grupę docelową, typ publikowanych treści, regularność publikowania materiałów, język, formę, osobowość prowadzącego, spotkania z widzami, sprzedaż produktów, format, wielokanałowość, jakość wideo i audio. Do analizy wybrano kanały Książd Skaut oraz Przedszkolna Katecheza.

a/. Analiza wybranych katolickich kanałów na YouTube dla dzieci
Książd Skaut

²² Por. M. Martinho, M. Pinto, Y. Kuznetsova, *Scholars' YouTube channels: content analysis of educational videos*, „Internet Latent Corpus Journal” 2012, część 2, nr 2, s. 76-90. A. Wilson, *YouTube In The Classroom*, 2015, Praca magisterska, https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/68780/1/Wilson_An-drea_KS_201506_MT_MTRP.pdf [dostęp: 19.12.2022]; T. Sharma, S. Sharma, *A study of YouTube as an effective educational tool*. „Journal of Contemporary Issues in Business and Government” 2021, część 27, nr 1, s. 2686-2690.

²³ Zachowano oryginalną pisownię.

²⁴ Kanał Langusta na palmie: <https://www.youtube.com/@Langustanapalmie> [dostęp: 19.12.2022].

²⁵ Kanał Mocni w Duchu: <https://www.youtube.com/user/JezuiciLodz> [dostęp: 19.12.2022].

²⁶ Kanał Dominikanie.pl: <https://www.youtube.com/channel/UCLlzl4XSIItHVTcMnrIlv1w> [dostęp: 19.12.2022]

Pierwszym z wybranych kanałów jest Ksiądz Skaut²⁷. Kanał prowadzony i przygotowywany jest przez ks. Michała Gławdela - katechetę, nauczyciela oraz instruktora ZHP. Ksiądz na YouTube publikuje kazania dla dzieci. Tytuły przygotowanych przez niego serii to „Manna z Nieba” oraz „Dwunasta - dla dzieci”²⁸. Jak podaje autor, kazania udostępniane w ramach wskazanych wyżej serii „są idealne do wykorzystania na katechezie, lekcjach religii, zdalnym nauczaniu, czy w ruchach katolickich dla dzieci takich jak Eucharystyczny Ruch Młodych, Oaza Dzieci Bożych, ministranci, harcerze, schola dziecięca, czy dzieci Maryi. Kazania są oparte na Piśmie Świętym i rozważaniu Ewangelii z każdej nowej niedzieli, w ten sposób, aby w rytmie liturgii przybliżyć Biblię dzieciom”²⁹.

Ksiądz Skauta subskrybuje ponad 3 tysięcy użytkowników YouTube (stan na 18.12.2022). Na kanale znajdziemy nie tylko kazania dla dzieci w seriach „Manna z Nieba” czy „Dwunasta – dla dzieci”, ale także filmy z naukami dla osób dorosłych (playlista *Roraty dla dorosłych* oraz *Pasja kobiet*) i materiały związane z harcerstwem. Łącznie na kanale znajduje się 11 playlist, z 358 materiałami do odtworzenia (stan na 18.12.2022).

Filmy, które jak dotąd cieszą się największą popularnością to: 1) *Najważniejsza rzecz w małżeństwie - niesamowite kazanie ślubne!* opublikowane 31. sierpnia 2020 roku, 2) *Chrystus Król – kazanie dla dzieci* opublikowane 21. listopada 2020 roku, 3) *Adwentowe czuwanie - kazanie dla dzieci* opublikowane 28. listopada 2020 roku, a także *Urodziny i Paraklet - kazanie dla dzieci* opublikowane 16. Maja 2020. Treści te mają odpowiednio: 24 403 wyświetleń, 17 757, 12 521 oraz 12 282 wyświetleń. Autor publikuje dość regularnie, zazwyczaj raz w tygodniu. Oprócz filmów pojawiają się tzw. *Shorts*, czyli tak zwane rolki, które są dość krótkie i przygotowywane w innym formacie. Na kanale jest ich 5. Jedną z nich wyświetlono ponad 11 tysięcy razy, inną ponad 8 tysięcy, pozostałe – ok. 4 tysięcy razy.

Ze względu na to, że artykuł dotyczy treści dedykowanych dzieciom, poniżej skupię się na serii „Dwunasta – dla dzieci”, która była pierwszą serią kazań online przygotowanych przez księdza. Pomysł na kazania online pojawił się na początku pandemii. W filmie pt. *Dwunasta – kazanie dla dzieci*, ksiądz wyjaśnia, że skoro wszystko mamy obecnie (czyt. w czasie pandemii) w Internecie, to kazania dla dzieci też powinny się tam pojawić³⁰.

Materiały przygotowywane ramach serii trwają zazwyczaj od 5 do 10 minut. Jest to optymalna długość, jeśli pod uwagę weźmiemy możliwości poznawcze odbiorców w wieku przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym. Każdy z odcinków zaczyna się krótkim wprowadzeniem oraz kolorową, animowaną czołówką, uzupełnioną podkładem muzycznym. Przygotowane przez księdza treści związane są bezpośrednio z kalendarzem katolickim i czytaniem, które są przewidziane na konkretne terminy. Autor, w swoich filmach, posługuje się językiem prostym, odpowiednim dla dzieci. Ksiądz zwraca się do dzieci bardzo miło, zaczyna odcinki zwrotem „Czołem Kochani!”. Raczej nie używa terminów skomplikowanych. Wyjątek stanowi tu zakończenie, w którym ksiądz wypowiada słowo „kapewu”, co jest określeniem slangowym. Można je wyjaśnić jako *kapujesz, rozumiesz?*³¹.

²⁷ Kanał dostępny jest tutaj: <https://www.youtube.com/@skaut5> [dostęp: 18.12.2022].

²⁸ Wg informacji podanych w opisie do kanału tytuł „Dwunasta – dla dzieci” swoją nazwę wziął od tego, że w większości parafii o godzinie dwunastej jest sprawowana Msza Święta dla dzieci (por. <https://www.youtube.com/@skaut5/about> [dostęp: 18.12.2022]).

²⁹ Kanał Ksiądz Skaut – o autorze: <https://www.youtube.com/@skaut5/about> [dostęp: 18.12.2022].

³⁰ Por. Dwunasta - kazanie dla dzieci, https://www.youtube.com/watch?v=LpTjvfSG19g&list=PLx7AIbBqb-w8Jto9Mwy6OTAv_w-diTff7&index=125 [dostęp: 18.12.2022].

³¹ Wg J. Bralczyka ma ono dwa znaczenia: „śledzić, a potem ew. donosić i 'rozumieć'. Do tej pory niektórzy pytają *Kapujesz?*, mając na myśli 'Rozumiesz?'. To z niemieckiego *kapieren* ('rozumieć'), które odpowiada włoskiemu *capire*. *Kapewu* jest hybrydą językową, żartobliwym połączeniem części słowa *kapować* z francuskim *zaimkiem vous* ('wy', 'ty').” (por. Słownik Języka Polskiego PWN online, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/kapewu-i-wagarowac;1859.html> [dostęp: 18.12.2022]).

W każdym z odcinków odczytywana jest Ewangelia (lub jej fragmenty). Nie dzieje się to jednak zawsze w tym samym momencie – czasem usłyszymy ją na początku, czasem w środku odcinka. Ksiądz, czytając Słowo Boże, robi to w bardzo ciekawy sposób. Moduluje głosem, wcielając się w pojawiające się postaci. Interpretuje i wyjaśnia przeczytaną dzieciom treść, jednocześnie podpowiadając, w jaki sposób dzieci mogą urzeczywistniać Słowo Boże w swoim życiu, w szkole, na podwórku czy w kontaktach z rodziną.

W filmach pojawia się wiele rekwizytów, np. korona, czapeczka urodzinowa, palma wielkanocna. Dobór rekwizytów jest adekwatny do omawianych treści. Wzmacniają i urozmaicają one przekaz. Dodawane w montażu animacje oraz zdjęcia czy rysunki również uzupełniają materiał, czyniąc go jeszcze ciekawszym. Zdarza się również, jak na przykład w odcinku pt. *Prawdziwy święty Mikołaj - kazanie dla dzieci*, że ksiądz się przebiera – w tym przypadku za Św. Mikołaja, biskupa³².

Jakość filmów publikowanych przez księdza od początku była bardzo dobra, zarówno pod względem jakości obrazu i dźwięku. Co warto zauważyć, wraz z rozwojem kanału, pojawiało się więcej animacji oraz teł/scenografii, w nieco bajkowym stylu.

Co więcej, uwagę przyciąga nie tylko sama techniczna strona materiałów tworzonych przez księdza, ale także charyzma oraz wygląd zewnętrzny autora. Ksiądz Skaut wydaje się być osobą bardzo optymistyczną, sympatyczną, nie bojącą się łamać schematów (możemy na przykład zauważyć, że ksiądz nosi okulary w czerwonych oprawkach, ma także czerwony pasek od zegarka i czerwone buty, a kolor czerwony nie jest zbyt popularny w dodatkach pojawiających się u księży).

Ksiądz Skaut jest aktywny również w innych mediach społecznościowych. Treści przez niego publikowane znajdziemy na Facebooku, Twitterze (tu jednak wpisy pojawiają się bardzo rzadko) oraz na TikToku.

Ks. Michał Gładel, przy pomocy swojego kanału nie prowadzi sprzedaży żadnych produktów, po prostu głosi Słowo Boże dla młodszych i starszych katolików. Zdarza się, że spotyka się z widzami kanału na zaproszenie różnych parafii, szkół czy jednostek harcerskich. Warto zauważyć, że działania księdza zostały dostrzeżone przez ogólnopolską katolicką telewizję – TV Trwam. Aktualnie stacja udostępnia drugą z serii przygotowanych przez księdza, czyli „Mannę z Nieba”.

Materiały przygotowywane i publikowane na kanale Ksiądz Skaut w serii „Dwunasta dla Dzieci” mają dużą wartość pedagogiczną. Mali widzowie, oglądając materiały ks. Michała Gładela mogą w przystępny sposób poznać treści zapisane w Ewangeli. Odpowiednio skonstruowany przekaz, zawierający zarówno elementy animowane, rysunkowe oraz przedstawione językiem dopasowanym do możliwości poznawczych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, może z powodzeniem służyć jako środek dydaktyczny wspierający pracę katechetów, ale nie tylko. Filmy tworzone przez ks. Gładela mogą być znakomitym materiałem do pracy z dziećmi, niekoniecznie z rodzin katolickich, bowiem zasady, nauki oraz wartości podejmowane przez Kościół Katolicki są uniwersalne – powinny być znane oraz respektowane w społeczeństwie.

b/. Katecheza przedszkolaka

Drugi z wybranych do analizy katolickich kanałów dostępnych na YouTube, którego głównym odbiorcą są dzieci to Katecheza przedszkolaka³³. Kanał ma 2 550 subskrybentów (stan na 18.12.2022). W opisie kanału czytamy, że publikowane są na nim opowiadania biblijne, historie dla dzieci, piosenki oraz różne eksperymenty. Treści skierowane są do dzieci w

³² Ksiądz Skaut, Prawdziwy święty Mikołaj: https://www.youtube.com/watch?v=7Xmeuua-CWgE&list=PLx7AlbBqb-w8Jto9Mwy6OTAv_w-diTFf7&index=108 [dostęp: 18.12.2022].

³³ Link do kanału: <https://www.youtube.com/@Katechezaprzedzkolaka/featured> [dostęp: 18.12.2022].

wieku przedszkolnym, mogą uzupełniać pracę katechetów³⁴. Na kanale znajdziemy 14 playlist, na których jest łącznie 187 materiałów wideo (stan na 18.12.2022). Przykładowe tytuły list odcinków: *Opowiadania, Matka Boża, Boże Miłosierdzie, Wielki Post i Wielkanoc*. Autorką publikowanych treści jest Anna Kubik, katecheta przedszkolna.

Zdecydowanie największą popularnością na kanale cieszą się piosenki przygotowane przez autorkę. Film *Wielki post to taki czas – piosenka dla dzieci*, opublikowany 13. lutego 2021 roku, wyświetlono ponad 66 tysięcy razy (stan na 18.12.2021). Natomiast piosenkę *Adwent, Adwent*, opublikowaną 26. listopada 2020, wyświetlono dotychczas ponad 54 tysięcy razy.

Atutem (większości) publikowanych filmów z piosenkami, jest fakt, że w opisach do nich znajdziemy teksty oraz chwytły gitarowe, co znacznie ułatwi pracę z dziećmi i wspólne śpiewanie na dywanie.

Wskazane wyżej filmy z piosenkami znajdują się odpowiednio na pierwszym i trzecim miejscu pod względem wyświetleń. Na miejscu drugim znajduje się aktualnie materiał pt. *Światło w sercu - opowiadanie dla dzieci na Adwent*. Opublikowano je 26. listopada 2020 roku, do tej pory wyświetlono ponad 56 tysięcy razy (stan na 18.12.2022).

Pierwszymi materiałami wideo, które pojawiły się na kanale, były filmy przedstawiające wskazówki dotyczące wykonania różnych prac plastycznych, np. palmy wielkanocnej³⁵ czy baranka wielkanocnego. Podobnie jak w przypadku kanału Ksiądz Skaut, pierwsze edukacyjne treści pojawiły się na kanale Katecheza przedszkolaka w czasie pandemii. Długość odcinków jest różna, przeważnie mieści się w przedziale 4-10 minut.

Autorka materiałów publikowanych na analizowanym kanale, nie pojawia się w nich. Wyjątkiem jest seria *Teologia na dywanie* skierowana do osób dorosłych, katechetów a nie do dzieci.

Każdy z odcinków zaczyna się krótką czołówką, która wskazuje nam, do jakiej serii należy odcinek np. *Biblija katecheza przedszkolaka, Katecheza przedszkolaka: piosenka*. W czołówce pojawia się plansza z tytułem oraz dźwięk przypominający dziecięcą kołysankę. Nazwa kanału w filmach jest prezentowana w taki sam sposób, jak pojawiają się później postaci, czyli są to wydrukowane, wycięte, pokolorowane litery³⁶.

Filmy przygotowywane przez A. Kubik mają zazwyczaj formę filmu poklatkowego, w którym zobaczyć możemy papierowe postaci. Wcześniej zostały one wydrukowane, wycięte oraz pokolorowane. Tło do prezentowanych historii stanowią różnorodne materiały, tj. skrawki tkanin, sztuczne lub żywe rośliny (np. listki, gałązki), tektura. Wszystkie elementy są dobrane adekwatnie do tematu. W niektórych filmach pojawiają się zdjęcia, a także fragmenty innych odcinków dostępnych na kanale.

Treści wizualne uzupełnia narracja autorki. Język, którym posługuje się twórczyni, jest prosty, zrozumiały dla dzieci w wieku przedszkolnym. Tempo wypowiedzi jest dość spokojne, głos koi i zachęca do wysłuchania przekazu w skupieniu. Słowa lektorki brzmią wyraźnie i nie są zagłuszane przez podkład muzyczny dodany do przekazu.

W opisach do niektórych filmów znajdziemy linki do strony internetowej, na której znajduje się więcej treści odnoszących się do odcinka. Znajdziemy tam np. pomysły na lekcje, karty pracy czy odnośniki do innych materiałów, które uzupełnią poruszany temat.

³⁴ O kanale Katecheza przedszkolaka. <https://www.youtube.com/@Katechezaprzedzkolaka/about> [dostęp: 18.12.2022].

³⁵ Patrz np.: <https://www.youtube.com/watch?v=DXt2R8D-qCY>, <https://www.youtube.com/watch?v=ia6QzAgDNe0>, https://www.youtube.com/watch?v=qu_8aTVh_tU [dostęp: 18.12.2022].

³⁶ Katecheza przedszkolaka, Leci mały Anioł - piosenka dla maluchów: https://www.youtube.com/watch?v=y0rQX_vRkto [dostęp: 18.12.2022].

Treści przygotowywane przez A. Kubik dostępne są także na Facebooku³⁷ na stronie internetowej³⁸ oraz na Pinterest³⁹. Autorka nie współpracuje z innymi twórcami, nie odwiedza innych przedszkoli, ale prowadzi szkolenia dla nauczycieli oraz udostępnia w Internecie sklep ze swoimi produktami – środkami dydaktycznymi, które mogą urozmaicić zajęcia o tematyce religijnej prowadzone dla dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

c/. Książ Skaut i Katecheza przedszkolaka – porównanie

Kanały wybrane do analizy przygotowywane są przez amatorów w zakresie tworzenia treści audiowizualnych, ale profesjonalistów, jeśli chodzi o prowadzenie katechezy. Przedstawiona niżej tabela zbiera zauważone podobieństwa i różnice, występujące między tymi dwoma kanałami. Skupiając się na podobieństwach, należy zauważyć, że oba kanały mają podobną liczbę subskrybentów. Książ Gławdel swoje komunikaty kieruje głównie do dzieci wieku wczesnoszkolnym, natomiast Anna Kubik – do przedszkolaków. Różnice zauważyć można także w formie materiałów – u Księdza Skauta mamy kazania, w których występuje autor – charyzmatyczny ksiądz, natomiast Katecheza przedszkolaka to głównie filmy poklatkowe z udziałem papierowych, kolorowych lalek; niestety nie widzimy tam autorki. Język, którym posługują się twórcy, w obu przypadkach jest adekwatny do odbiorców, podobnie czas trwania materiałów. Działania obojga autorów prezentowane są także na Facebooku. Dodatkowo, warto zauważyć, że ks. Gławdel prowadzi także konto na Twitterze oraz na TikToku, nie ma jednak własnej strony internetowej. Stronę, w formie bloga, prowadzi natomiast Anna Kubik, udostępniając na niej także sklep ze swoimi materiałami oraz szkoleniami dla katechetów. Autor kanału Książ Skaut nie prowadzi sprzedaży środków dydaktycznych oraz usług szkoleniowych, jednak odwiedza swoich widzów w odpowiedzi na zaproszenia, które otrzymuje z różnych placówek i instytucji. Pod względem technicznym, bardziej profesjonalny wydaje się być kanał prowadzony przez ks. M. Gławdela. Publikowane przez niego materiały są bardziej dopracowane technicznie, mają także lepszą jakość dźwięku i obrazu. Mimo różnic, które się pojawiają, oba kanały nastawione są na głoszenie Słowa Bożego. Zarówno ksiądz Michał Gławdel, jak i katechka Anna Kubik w udostępnianych przez siebie materiałach, odwołują się do wartości katolickich, które podawane są przez Pismo Święte.

Tabela 1. Porównanie kanałów Książ Skaut oraz Katecheza przedszkolaka

Element analizy	Książ Skaut	Katecheza przedszkolaka
liczba subskrypcji (stan na 18.12.2022)	3080	2 550
najpopularniejszy materiał (stan na 18.12.2022)	<i>Najważniejsza rzecz w małżeństwie - niesamowite kazanie ślubne!</i> opublikowane 31. sierpnia 2020 roku, wyświetlono 24 409 razy	<i>Wielki post to taki czas – piosenka dla dzieci</i> , opublikowany 13. lutego 2021 roku, wyświetlono 66 745 razy
główna grupa docelowa	Dzieci z klas 1-3 szkoły podstawowej	Dzieci w wieku przedszkolnym
główny typ publikowanych treści	kazania	Opowiadania, piosenki
jakość wideo i audio	Bardzo dobra	Dobra (czasem pojawiają się drobne szумы)

³⁷ Profil Katecheza przedszkolaka na Facebooku: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100083302873120> [dostęp: 18.12.2022].

³⁸ Adres strony internetowej – bloga Katecheza przedszkolaka: <https://katechezaprzedzkolaka.wordpress.com/> [dostęp 18.12.2022].

³⁹ Profil Katecheza przedszkolaka na Pinterest (https://www.pinterest.ca/katechezaprzedzkolaka/_saved/) [dostęp 18.12.2022].

regularność publikowania materiałów	Przeważnie 1 raz w tygodniu	Brak regularności, zazwyczaj kilka razy w miesiącu
język	Przystępny, prosty, dostosowany do możliwości poznawczych odbiorców	Przystępny, prosty, bardzo spokojny, dostosowany do możliwości poznawczych odbiorców
forma	Nagranie wideo z animacją	Film poklatkowy (głównie)
osobowość prowadzącego	Prowadzący jest charyzmatyczny, empatyczny, pełen optymizmu, wesoły	Trudno określić, nie widzimy osoby prowadzącej
spotkania z widzami	Tak	Brak informacji
sprzedaż produktów	Nie	Tak
wielokanałowość	Tak (Facebook, Twitter, TikTok)	Tak (Facebook, Pinterest, strona internetowa)

Źródło: opracowanie własne na podstawie zgromadzonych danych.

Wnioski

W przestrzeni Internetu znajdziemy wiele materiałów edukacyjnych, także tych, których odbiorcami są dzieci, a tematyka związana jest z Bogiem i Słowem Bożym. Możemy więc zauważyć, że księża i katecheci dostrzegają potencjał w technologiach informacyjno-komunikacyjnych. Dzięki nim głoszą Ewangelię i nauczają religii, czyli wypełniają swoją rolę w społeczeństwie w każdym miejscu, w którym dostępny jest Internet. Na poddanych analizie kanałach, treści religijne zaczęły pojawiać się w sytuacji pandemii COVID-19, kiedy ogłoszono tzw. *lockdown* i ludzie nie mogli wychodzić z domów. Mimo, że różnią się one pod kilkoma względami, m. in. formą, typem przygotowywanych treści, jakością, stanowią one doskonały przykład tego, że katecheza może być realizowana przez Internet i wspomagać działania prowadzone stacjonarnie przez osoby duchowne.

Przeanalizowane w niniejszym artykule katolickie kanały na YouTube skierowane do dzieci, stanowią świetny przykład na to, że Kościół Katolicki się rozwija – nie zamyka się na nowoczesne technologie, tylko podąża razem z nimi, głosząc Słowo Boże w taki sposób, w jaki umożliwia to czas, w którym żyjemy. Co więcej, opisane kanały pokazują, że katolickie treści dostępne w Internecie, nie muszą być skierowane wyłącznie do osób dorosłych, ale mogą wspomagać także rozwój dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Zakończenie

Ewolucja technologii informacyjno-komunikacyjnych, a w ostatnich latach przede wszystkim pandemia COVID-19, doprowadziły do tego, że człowiek jeszcze bardziej zanurzył się w mediach. Oczywiście ma to swoje wady, ponieważ z jednej strony – ciągle przebywanie online, korzystanie z technologii, niesie ze sobą konsekwencje dla naszego zdrowia fizycznego i psychicznego. Z drugiej strony, wartościowe treści, jak na przykład kanały przeanalizowane wyżej, mogą wspierać edukację dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, zachęcać najmłodszych do poznawania Słowa Bożego, odkrywania nauk Kościoła Katolickiego, a także po prostu promować pożądane społecznie wartości i postawy. Jest to doskonałe uzupełnienie treści katolickich oferowanych przez telewizję publiczną.

Przeprowadzoną analizę planuję uzupełnić o badania ilościowe, których celem będzie znalezienie odpowiedzi na pytania dotyczące tego, jak wielu katechetów i w jaki sposób, korzysta z nowoczesnych technologii oraz mediów w czasie pracy, tj. przygotowując zajęcia oraz prowadząc je. Liczę na uzyskanie ciekawych wyników, którymi będę mogła podzielić się na łamach *Pedagogiki Katolickiej*.

Streszczenie:

Media znajdują obecnie zastosowanie w niemal każdej aktywności podejmowanej przez człowieka. Spotęgował to czas pandemii COVID-19, kiedy prawie cały świat został objęty tzw. *lockdownem*, w wyniku czego nasze życie przeniosło się do Internetu. Organizowaliśmy tam m. in. spotkania towarzyskie, a także uczyliśmy się. Potencjał technologii informacyjno-komunikacyjnych dostrzegli również księża i katecheci, dzięki czemu mogliśmy (i nadal możemy), także przez Internet, praktykować naszą wiarę. Religijne kanały dostępne na YouTube doskonale uzupełniają, a jednocześnie znacznie poszerzają ofertę programową telewizji publicznej, zarówno dla dorosłych jak i najmłodszych katolików. Celem artykułu jest dokonanie analizy wybranych, amatorskich katolickich kanałów prowadzonych na YouTube z myślą o dzieciach w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym. W przeprowadzonej analizie jakościowej zwrócono uwagę na takie obszary jak: liczbę subskrypcji, najpopularniejszy materiał, główną grupę docelową, typ publikowanych treści, regularność publikowania materiałów, język, formę, osobowość prowadzącego, spotkania z widzami, sprzedaż produktów, format, wielokanałowość, jakość wideo i audio. Do analizy wybrano kanały *Ksiądz Skaut* oraz *Katecheza przedszkolaka*. Kanały te mają podobną liczbę subskrybentów (ok. 3 tys.). Różnią się jednak m. in. formą, typem przygotowywanych treści, a także regularnością publikowania. Stanowią doskonały przykład na to, że katecheza może być realizowana przez Internet i wspomagać pracę katechetów oraz księży. W artykule, oprócz analizy, przedstawiono także krótkie wprowadzenie dotyczące mediów i funkcji, które mogą pełnić. Scharakteryzowano również najstarszy dziecięcy program katolicki, emitowany w polskiej telewizji publicznej – *Ziarno*. Część bezpośrednio poprzedzająca analizę zawiera krótki opis YouTube jako alternatywy dla profesjonalnych nadawców i jego edukacyjny potencjał. Na końcu artykułu zaznaczono, że podjęta tematyka wymaga przeprowadzenia poszerzonych badań o charakterze ilościowym.

Słowa kluczowe: dziecko, katecheza, YouTube

Summary:

YouTube – YouPray? - catechesis for children on YouTube

Now, media are used in almost every human activity. This was intensified by the COVID-19 pandemic when we had lockdowns nearly all over the world. The result of that was that our lives have moved to the Internet. On the Internet, we organize social lives, and we also learn. The potential of information and communication technologies was also noticed by priests and catechists, thanks to which we can practice our faith via the Internet. Religious channels available on YouTube perfectly complement and, at the same time, significantly expand the offer of public television, both for adults and the youngest Catholics. The aim of the article is to analyze selected amateur Catholic YouTube channels for children of preschool and early school age. In the qualitative analysis, attention was paid to such areas as: the number of subscriptions, the most popular material, the leading target group, the type of published content, the regularity of publishing materials, language, form, the personality of the host, meetings with viewers, product sales, format, multichannel, video quality, and audio. The channels *Ksiądz Skaut* and *Katecheza przedszkolaka* were selected for the analysis. These channels have a similar number of subscribers (around 3,000). We can notice differences between them, e.g., form, type of prepared content, and the regularity of publishing. They are a perfect example that catechesis can be carried out via the Internet and support the work of catechists and priests. The article, in addition to the analysis, also presents a brief introduction to the media and the functions they can perform. The oldest Catholic children's program broadcast on Polish public television – *Ziarno*, was also characterized. The part immediately preceding the analysis describes the educational potential of YouTube. At the end of the article, it was noted that the subject requires extensive quantitative research.

Keywords: child, catechesis, YouTube

Bibliografia:

- Bosch F., *Media a przemiany historyczne*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2021.
- Ciesióka A., *YouTube jako nowe źródło wiedzy*, „Neodidagmata” 2018, nr 36/37, s. 105–122.
- Chmielewski M., *Formy edukacji regionalnej w wybranych odcinkach telewizyjnego programu „Ziarno” w latach 2014–2016*. „BEM” 2017, 2/2017, s. 9-25.
- Goban-Klas T., *Spoleczeństwo medialne*, Wyd. WSiP, Warszawa 2005.
- Martinho M., Pinto M., Kuznetsova Y., *Scholars’ YouTube channels: content analysis of educational videos*, “Internet Latent Corpus Journal” 2012, cz. 2, nr 2, ISSN 1647-7308, s. 76–90.
- McLuhan M., Zingrone F. (red.), *McLuhan: wybór tekstów*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2001.
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Mrozowski M., *Przenikanie mediów. Ewolucja mediów a przemiany ładu społecznego*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2020.
- Sharma T., Sharma S., *A study of YouTube as an effective educational tool*, „Journal of Contemporary Issues in Business and Government” 2021, cz. 27, nr 1, s. 2686 – 2690.
- Skreczko A., *Parafia jako środowisko wychowawczego wsparcia rodziny*, „Studia nad Rodziną” 2013, nr 17/2 (33), s. 277-289.
- Skreczko A., *Rola kościoła w kształtowaniu kultury pedagogicznej rodziców*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 2004, tom III, s. 35- 49
- Strykowski W., *Media i edukacja*, „Edukacja Medialna” 1996, nr 1, s. 4-8.
- Tadeusiewicz R., *Spoleczeństwo Internetu*, Wyd. Akademicka Oficyna Wydawnicza "Exit", Warszawa 2002.
- Toffler A., *Trzecia fala*. Wyd. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.
- Walter N. (red.), *Zanurzeni w mediach. Konteksty edukacji medialnej*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań 2016.
- Więczkowska M., *Co wciąga Twoje dziecko?*, Wyd. M., Kraków 2011.
- Wilson A., *YouTube In The Classroom*. Praca magisterska, 2015, Pobrano z: https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/68780/1/Wilson_Andrea_KS_201506_MT_MTRP.pdf [dostęp: 19.12.2022].
- Netografia
- Dominikanie.pl: <https://www.youtube.com/channel/UCLlzl4XSIthVTCmnrllv1w> [dostęp: 19.12.2022].
- Dwunasta - kazanie dla dzieci, https://www.youtube.com/watch?v=LpTjvFSG19g&list=PLx7A1bBqb-w8Jto9Mwy6OTAv_w-diTFf7&index=125 [dostęp: 18.12.2022].
- Hale J. *More Than 500 Hours Of Content Are Now Being Uploaded To YouTube Every Minute*, strona internetowa Tubefilter.com: <https://www.tubefilter.com/2019/05/07/number-hours-video-uploaded-to-youtube-per-minute/>, 2019 [dostęp: 18.12.2022].
- Katecheza przedszkolaka: <https://www.youtube.com/@Katechezaprzedzkolaka> [dostęp: 18.12.2022].
- Katecheza przedszkolaka (blog): <https://katechezaprzedzkolaka.wordpress.com/> [dostęp 18.12.2022].
- Katecheza przedszkolaka, Baranek dla dzieci starszych: https://www.youtube.com/watch?v=qu_8aTVh_tU [dostęp: 18.12.2022].
- Katecheza przedszkolaka, Leci mały Anioł - piosenka dla maluchów: https://www.youtube.com/watch?v=y0rQX_vRkto [dostęp: 18.12.2022].

Katecheza przedszkolaka, Palma wielkanocna dla maluchów: <https://www.youtube.com/watch?v=ia6QzAgDNe0> [dostęp: 18.12.2022].

Katecheza przedszkolaka, Palma dla starszaków: <https://www.youtube.com/watch?v=DXt2R8D-qCY> [dostęp: 18.12.2022].

Ksiądz Skaut – o autorze: <https://www.youtube.com/@skaut5/about> [dostęp 18.12.2022].

Ksiądz Skaut, Prawdziwy święty Mikołaj: https://www.youtube.com/watch?v=7Xmeuu-aCWgE&list=PLx7AibBqb-w8Jto9Mwy6OTAv_w-diTFf7&index=108 [dostęp: 18.12.2022].

Langusta na palmie: <https://www.youtube.com/@Langustanapalmie> [dostęp: 19.12.2022].

Mocni w Duchu: <https://www.youtube.com/user/JezuiciLodz> [dostęp: 19.12.2022].

Profil Katecheza przedszkolaka na Facebooku: <https://www.facebook.com/profile.php?id=100083302873120> [dostęp: 18.12.2022].

Profil Katecheza przedszkolaka na Pinterest: https://www.pinterest.ca/katechezapredszkolaka/_saved/ [dostęp 18.12.2022]

TVP.pl: <https://www.tvp.pl/dla-dzieci/ziarno> [dostęp: 7.12.2022].

anna.michniuk@amu.edu.pl

Zakład Edukacji Medialnej WSE UAM

ul. Międzychodzka 5 p. 103

60-371 Poznań